

Toisenlajisten kanssa. Viittaukset ihmiseen ja lemmikkiin yhdessä toimivana parina

- Katri Priiki, Turun yliopisto, Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus, Kieli- ja käännöstieteiden laitos

Kirjoittajan yhteystiedot: Katri Priiki, katri.priiki@utu.fi

Artikkelissa tarkastellaan kolmea lajirajat ylittävää persoonaviittauksen tapaa lemmikeistä kertovissa elämäkerrallisissa teksteissä. Teksteissä käytetään persoonapronominia *he*, monikon ensimmäisen persoonan muotoja sekä passiivia viittaamassa pariin tai joukkoon, joka koostuu ihmisestä ja toisenlajisesta. Tutkimus täydentää kuvaa persoonamuotojen käytöstä ja osallistuu keskusteluun ihmisen ja toisenlajisten suhteen kielentämisestä. Suomen kielenhuolto ei ole juuri ottanut kantaa lajirajat ylittäviin viittauksiin, joskin passiivi on määritelty ihmistarkoitteiseksi. Ainakin tässä aineistossa passiivilla ja monikollisilla persoonamuodoilla kielennetään toisenlajisia ihmisen tasavertaisina kumppaneina, saman kategorian jäseninä.

Monikon ensimmäisen persoonan muodot viittaamassa kertojaan ja tämän lemmikkiin ovat teksteissä tavallisia. Niillä kielennetään tavallisesti kertojan ja toisenlajisen yhteistä toimintaa, mutta toisinaan, pariskunta- ja hoivapuheen tavoin, kuvataan toinen osallistuvana toimintaan, jonka tekee kertoja yksin. Toisenlajiseen viittaavaa passiivia käytetään aineistossa yleisemmin kuvaamassa toisenlajisen toimintaa, johon kertoja eläytyy, mutta myös kertojan ja lemmikin yhteistä toimintaa. Viittauksen kohde voi vaihtua liukuvasti. Lajirajat ylittävä *he* on aineistossa melko harvinainen mutta kuitenkin toistuva tapa kielentää ihminen ja toisenlajinen yhdessä toimivaksi pariiksi.

Avainsanat: ekolinguistiikka, ihmisen ja eläimen suhde, kirjoitettu kieli, passiivi, pronominit

1 JOHDANTO

Nykyisinä ilmastokriisin ja joukkosukupuuttojen mutta toisaalta myös yhä lisääntyvän eläinten oikeuksia puolustavan keskustelun aikana ihmisen suhde muihin maapalloilla eläviin lajeihin on tärkeä tutkimuskohde myös kielen näkökulmasta. Ihmiskieli on olennainen väline, jolla suhdetta muihin lajeihin ilmennetään ja rakennetaan. Nykyajan länsimaisessa kulttuurissa ihmisen suhde toisenlajisiin on voimakkaan kaksijakoinen: tiettyjä eläinlajeja kasvatetaan tehdasmaisissa tuotantoyksiköissä ihmisten syötäväksi, kun taas toiset lajit elävät ihmisten kodeissa perheenjäsenyydeksi käsitettävissä kumppanuussuhteissa. Tällöin on kyse eri lajeihin kuuluvien erilaisesta kohtelusta, jota kriittisen eläintutkimuksen piirissä nimitetään lajismiksi eli lajisoroksi (Lummaa & Rojola 2014, s. 20). Ihmisen ja toisenlajisten suhteeseen länsimaisessa nykykulttuurissa ovat viime vuosikymmeninä tarttuneet humanististen alojen tutkijat, ja tällaista ihmisen ja luonnon vastakkainasettelusta irtaantuvaa yhteiskunnan, kulttuurin ja taiteiden tutkimusta kutsutaan posthumanismiksi (Lummaa & Rojola, 2014). Posthumanistista näkökulmaa hyödyntävät enenevässä määrin myös kielitieteilijät (esim. Jääskeläinen ym., 2021).

Tässä artikkelissa¹ huomion kohteena on ihmisen suhde niin kutsuttuihin kumppanilajeihin, joihin arkikielessä tavallisesti viitataan lemmikkieläiminä. Tarkastelen ihmiseen tai ihmisiin sekä yhteen tai useampaan kumppanilajin edustajaan parina tai joukkona kohdistuvia viittauksia, jotka tehdään pronomiinilla *he*, monikon ensimmäisen persoonan muodoilla tai passiivimuodoilla.

Ihmisen luontosuhteen kielellisten ilmentymien tarkastelua voidaan nimittää ekolinguistiikaksi (Jääskeläinen ym., 2021, s. 9). Ekolinguistiikka, joka rakentuu kriittisen diskurssianalyysin pohjalle, on usein kriittistä eli se pyrkii paitsi tuomaan kielellä ilmeneviä valtasuhteita näkyviin, myös purkamaan niitä ja ajamaan eläinten ja luonnon asiaa (Stibbe, 2014). Tässä artikkelissa kriittisyys jää taustalle, ja pääosassa on kielen käytön empiirinen tarkastelu kielenhuollon standardia vasten ottamatta varsinaisesti kantaa

siihen, tulisiko kielen normeja muuttaa lajismien purkamiseksi. Tavoitteenani on tuottaa kuvaus persoonaviittausten käytöstä tietyssä genressä, ja tätä kuvausta voidaan myöhemmin hyödyntää esimerkiksi pohdittaessa yleiskielen normien mahdollisia muutostarpeita.

Ekolinguvistisessä tutkimuksessa tyypillinen lähestymistapa on ollut tarkastella diskursseja, siis vakiintuneita kielenkäytön tapoja, joilla rakennetaan erilaisia merkityksiä ja voimasuhteita (Stibbe, 2014). Kielenkäyttö voi esimerkiksi häivyttää ihmisen roolia ympäristöongelmissa (Lahti, 2022) tai rakentaa kuvaa toisenlajisista ihmisen toiminnan kohteena olevana massana itsenäiseen toimintaan kykenevien yksilöiden sijaan. Toisaalta kielen avulla voidaan myös esimerkiksi korostaa ihmisen ja toisenlajisten yhteyttä (Vihelmaa, 2021) tai rakentaa kuvaa luonnon monimuotoisuudesta positiivisena ja tavoiteltavana asiana (Lahti, 2022). Ihmisen ja toisenlajisten suhteeseen liittyviin diskursseihin päästään käsiksi tarkastelemalla esimerkiksi sanavalintoja ja nimeämistä sekä verbirakenteiden subjekteja ja objekteja. Suomalaisessa ekolinguvistisessä tutkimuksessa viime vuosina aineistoina ovat olleet myös murrearkistot (Jääskeläinen, 2021) sekä arkikeskustelut (Harjunpää, 2021), ja diskurssintutkimuksen lisäksi ekolinguvististä otetta on hyödynnetty keskusteluntutkimukseen (esim. Harjunpää, 2021; Simonen, 2021) ja konstruktiokieloppiin (Jääskeläinen, 2021) nojautuvissa tarkasteluissa. Tämä tutkimus rakentuu funktionaalisen kieliopin varaan tarkastellessaan kieliopillisten rakenteiden käyttöä kontekstissaan. Koska tarkasteltavien rakenteiden tehtäväksi tässä aineistossa osoittautuu ihmisen ja toisenlajisen yhteistoiminnan kuvaaminen, jossa lajien raja häivytyy, mukana on ekolinguvistinen näkökulma.

Keskeinen keino, jolla suomen normitetussa yleiskielessä tehdään erontekoa ihmisen ja toisenlajisen välille, on kolmannen persoonan pronomiivalinta, siis *se*, käytetäänkö viittauksen kohteesta persoonapronominia *hän* vai demonstratiivipronominia *se*. Eri kielissä lajin mukaan tapahtuva pronomiivalinta noudattaa erilaisia käytäntöjä: esimerkiksi englannissa ja ruotsissa on tavallista ja tiettyjen kielenhuollon

1 Kiitän Puheen ja kielen anonyymejä arvioijia asiantuntivista ja kannustavista kommentteista, jotka auttoivat syventämään käsikirjoitusta merkittävästi. Kiitos myös Suomen Kulttuurirahastolle tutkimuksen mahdollistaneesta apurahasta.

ohjeiden mukaan suositeltavaakin käyttää toisenlajisesta samaa pronominia kuin ihmisestä (siis englannissa *he, she* ja ruotsissa *han, hon*). Englannin kieltä koskien keskustelua toisenlajisten pronomineista käydään paljonkin (esim. Merskin, 2022). Monet ohjeistukset (esim. *Publication Manual of the American Psychological Association*, 2020; Friedman, 2010) mainitsevat, että persoonapronomineja voidaan käyttää, jos eläimellä on nimi, sen sukupuoli on tiedossa ja kirjoittajalla on siihen henkilökohtainen suhde. Eläinten oikeuksia ajavat tahot ovat kuitenkin viime vuosina vaatineet systemaattisempaa persoonapronominien käyttöä (Merskin, 2022). On nähtävissä viitteitä siitä, että yksiköllisesti käytetty *they* voi olla yleistymässä toisenlajisiin viitattaessa, kun kyseessä on geneerinen viittaus tai kohteen sukupuoli ei ole tiedossa (Krauthamer, 2021, s. 54–58). Ruotsin kieltä koskien keskustelu toisenlajisten pronomineista on vähäisempää, vaikka ohjeistus on melko samanlainen kuin englannissa: persoonapronomineja käytetään, jos kielenkäyttäjää ”haluaa painottaa, että eläin on olento, jolla on omat tunteet ja tahto” (SAG, § 36, käännös kirjoittajan). Englannin pronomineja koskeva keskustelu heijastuu myös suomalaisten kirjoittajien käytännöissä, ja osa asiantuntijoista valitsee tietoisesti käyttää persoonapronomineja (esim. Vihelmaa, 2018; Syrjämaa, 2020).

Suomen pronominisysteemi on kuitenkin monella tapaa erilainen kuin englannin tai ruotsin. Suomessa *hän-* ja *he-*persoonapronominien käyttöä toisenlajisista on tarkasteltu kielenkäyttäjien asenteiden ja käsitysten näkökulmasta (Priiki, 2021; Siitonen, 2008) sekä vanhoista murreaineistoista ja kehittyvästä kirjasuomesta kartoittaen, kuinka kielenhuollon suosittelema nykystandardi vakiintui (Laitinen, 2005, 2021). Keskeisin ero englannin ja ruotsin pronomini-normeihin on, että epämuodollisessa puhutussa suomessa viitataan myös ihmiseen tavallisimmin demonstratiivipronominilla *se* ja että suomessa lajistinen pronominin käyttö on oppitekoinen ja verrattain myöhäinen ilmiö. Laitisen (2005, 2021) mukaan kirjasuomen sääntö vakiintui hiljalleen 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa, ja siihen saakka kirjoittajat käyttivät persoonapronomineja viittaamassa muunlajisiinkin aina tuotantoeläimistä villieläimiin ja nisäkkäistä hyönteisiin. Nykyään persoonapronominin käyttö muunlajisesta kuin

ihmisestä määritellään lähtökohtaisesti normin vastaiseksi (*Kielitoimiston kielioppiopas*, 2015, s. 246–247), mutta sitä esiintyy puhutun kielen lisäksi etenkin kaunokirjallisuuden tehokeinona (Aura, 2018, s. 11–12; Kolehmainen & Priiki, 2023). Tässä tarkasteltavista teksteistä noin joka kolmannessa esiintyy systemaattista tai satunnaista persoonapronominien käyttöä toisenlajisiin viitattaessa. Sitä tarkastelen laajemmin toisaalla (Priiki, 2023).

Kuten edellä olen esittänyt, suomessa pronominin *hän* ja *se* vaihtelu on saanut lajirajat ylittävistä viittauksista eniten huomiota. Suomen kielessä on kuitenkin myös muita ilmauksia, jotka nykystandardi rajaa ihmiseen viittaaviksi mutta joita arkikielessä käytetään viittaamassa myös muihin elollisiin. Persoonapronominien tapaan nollapersoona ja passiivi määritellään lähtökohtaisesti ihmisviitteisiksi (ISK, § 1321). Tässä artikkelissa huomion kohteena on kolme erilaista lajirajat ylittävää viittaustapaa, siis *he-*pronomini, monikon ensimmäinen persoona sekä passiivimuoto silloin, kun niiden viittausalana on ihmisen ja toisenlajisen muodostama pari tai joukko. Kysyn: Millaisissa konteksteissa tällaiset viittaukset lemmikkitarinoissa esiintyvät? Mitä niillä tehdään? Millaista ihmisen ja toisenlajisen suhdetta ne kuvaavat ja rakentavat?

Tutkimus asemoituu funktionaaliseen kielioppiin sekä tekstin- ja diskurssintutkimukseen (ks. esim. Pälli & Lillqvist, 2020). Määrittelen diskursiivisesti toistuviksi tavoiksi määritellä ja merkityksellistää tiettyjä ilmiöitä (Fairclough, 1992, s. 62–91; Pietikäinen & Mäntynen, 2019, luku 1.3). Tässä nämä toistuvat tavat ovat siis huomion kohteena olevat kolme persoonaviittauksen keinoa, joilla voidaan kuvata ja rakentaa ihmisen ja eläimen suhdetta ja yhteistä toimintaa. Yhtenä artikkelin tavoitteena on pohtia sitä, kuinka hyvin standardikielen normitus vastaa tavallisten kielenkäyttäjien kielitajua. Tästä syystä aineistossa esiintyvää kielenkäyttöä peilataan nimenomaan yleiskielen normiin. Aineiston tekstit ovat vapaamuotoista mutta kuitenkin kirjoitettua kieltä ja noudattavat monilta osin yleiskielen normeja. Esittelen tarkasteltavat viittauskeinot ja muut inhimillistävät kielenkäyttötavat seuraavassa luvussa. Aineistona olevista teksteistä ja niiden keruuprosessista kerron tarkemmin luvussa 3.

2 INHIMILLISTÄVÄT KIELEN KEINOT

Laitisen (2005, 2021) tutkimukset osoittavat, ettei eläimiin viittaaminen persoonapronomineilla *hän* ja *he* ole uusi ilmiö vaan on kuulunut puhuttuihin suomen murteisiin ja kirjakieleenkin ennen nykynormin vakiintumista. Useimmissa murteissa neutraali viittaustapa on ollut käyttää demonstratiivipronomineja *se* ja *ne* sekä ihmisistä että toisenlaisista. *Hän-* ja *he-*pronominien käyttö puolestaan on murteissa ollut pitkälti logoforista: niitä on käytetty referoinnin ja eläytymisen konteksteissa tarkoitteen ihmisyydestä riippumatta (Laitinen, 2005; Siitonen, 2008). Epämuodollisessa puheessa ihmisviitteisen *hän-*pronominin tyypillisin esiintymisympäristö on edelleen referointi (Priiki, 2016, s. 119). Tässä tarkasteltavissa teksteissä osa toisenlajisiin viittaavista persoonapronomineista selittyy logoforisuuden kautta (Priiki, 2023, s. 124–126).

Tässä artikkelissa huomion kohteena ovat kolmannen persoonan pronominin monikkomuodot, jotka viittaavat lajirajat ylittävään pariin tai joukkoon. Persoonapronominin käytön on todettu olevan monikossa (*he*) harvinaisempaa kuin yksikössä (*hän*) useissa persoona- ja demonstratiivipronominien puhekielistä vaihtelua käsittelevissä tutkimuksissa (esim. Kurki ym., 2011, s. 95; Lappalainen, 2010, s. 287). Vasta viimeisimmässä monikollisten pronominien vaihtelun huomioivissa tutkimuksissa (Kasso, 2017; Laitinen, 2021; Lappalainen & Priiki, 2022), jotka tarkastelevat erilaisia aineistoja, on kiinnitetty tarkemmin huomiota monikollisten viittausten erityispiirteisiin. On havaittu esimerkiksi, että sekä puhutussa kielessä (Laitinen, 2021, s. 313) että kaunokirjallisuudessa (Kasso, 2017) vaihtelua säätelee tarkoitteen distributiivisuus. Tämä tarkoittaa sitä, että persoonapronominilla *he* viitataan joukkoon, joka hahmottuu erillisistä yksilöistä koostuvaksi eli on distributiivinen, kun taas demonstratiivipronominin *ne* viittaustapana oleva joukko on ennemmin kollektiivinen kokonaisuus, lauma tai parvi, josta yksilöt eivät erotu. Puhutun kielen henkilöviittauksissa ilmiö näkyy siinä, että geneerisesti johonkin ihmisryhmään viittaa yleensä *ne*, vaikka puhuja muuten käyttäisi ihmisistä ainakin välillä persoonapronomineja (Lappalainen & Priiki, 2022). Distributiivisuus on kielenhuollon oppaissa huomioitu ainakin Itkosen ja

Maamiehen *Uudessa kielioppaassa* (2007, s. 145), jossa sallitaan ryhmään viittaaminen *se-*pronominin sijaan monikkomuodolla *he*, kun tarkoitetaan ”elollisten olentojen kollektiivia ja ajatellaan enemmän ryhmän yksityisiä jäseniä kuin ryhmää kokonaisuutena”. Oppaan sanavalinta *elolliset olennot* on kiinnostava: koska ryhmää ei rajata ihmisiin, voisi ohjeen mukaan esimerkiksi *perhe*, joka koostuu ihmisistä ja toisenlajisista, siis hyvinkin olla *he*.

Laitinen (2021) esittää, että esimerkiksi saamen kielessä duaalin persoonamuodoilla on voitu viitata paitsi samanlajisten, myös erilajisten – siis ihmisen ja toisenlajisen – muodostamiin pareihin. Hän nostaa esille kirjallisuudesta tapauksia, joissa tällaisiin pareihin viitataan suomeksi *he-*pronominia käyttäen, kun kyseessä on yhteiseen toimintaan orientoituva pari (mas. 376–378). Lukuun ottamatta edellä esitettyä (Itkonen & Maamies, 2007, s. 145) viittausta elollisiin olentoihin, muissa tarkastelemisiani kielenhuoltooppaissa (Ikola, 1991; *Kielitoimiston kielioppiopas*, 2015; Leino, 2006; Luukkonen, 2006) ei käsitellä monikollisia pronominiviittauksia erilajisten muodostamaan pariin tai ryhmään. Seuraten ohjetta, jonka mukaan toisenlajisiin tulisi viitata demonstratiivilla, lienee kielenhuollon parhaiten hyväksymä viittaustapa kahdesta erillisestä pronominista koostuva ilmaus, esimerkiksi *hän ja se*. Tässä tarkasteltavat lemmikeistä kertovat tekstit kuitenkin ovat konteksti, jossa ihmisiin ja toisenlajisiin yhdessä viitataan *he-*pronominilla.

Ihmisten ja toisenlajisten erottelu pronominivalinnalla liittyy myös elollisuushierarkian (*animacy hierarchy*) käsitteeseen (esim. Sorlin & Gardelle, 2018). Käsite kuvaa sitä, että ihmiskielessä sanoilla tyypillisesti on erilaisia kieliopillisia ominaisuuksia sen mukaan, kuinka elolliseksi niiden tarkoitteet käsitetään. Ihmisten erottelu muista elollisista olennoista samoin kuin elollisten ja elottomien olentojen erottelu ovat tyypillisiä elollisuushierarkian ilmentymiä, mutta hierarkiaa on myös persoonamuotojen välillä. (Ma.) Normitetussa suomen kielessä persoonien hierarkia näkyy ainakin siinä, että rinnastettaessa eri persoonia verbin taivutus määräytyy ”vahvimman persoonan mukaan”, esimerkiksi *minä ja sinä emme tiedä; lapsesi ja sinä juotte paljon vettä* (Kielitoimiston ohjepankki, Verbin persoonamuoto: *ja-*sana ja eri persoonat). Samalla logii-

kalla vaikuttaa luontevalta, että viittaus ihmisen ja toisenlajisen muodostamaan pariin tehdään sen jäsenen mukaan, joka elollisuushierarkiassa on korkeammalla, eli ihmisen.

Kuten persoonapronominit, myös passiivi sisältää ajatuksen päämäärähakuisesta toimijasta (ISK, § 1322). Vaikka normitetussa yleiskielessä passiivi ja nollapersoonaa määrittellen ihmistarkoitteiksi (ISK, § 1321; Kielitoimiston ohjepankki: Passiivi), Peltola (2018) osoittaa, että niitä, kuten myös erilaisia modaali-ilmauksia, käytetään radion luonto-ohjelman keskusteluissa viittaamassa ei-inhimillisiin eläimiin (esim. *näillä kynsillä [0] saa aika tiukan otteen*, toimijana lintu [mas. 454]; *miten päin orientoidutaan siinä ympäristössä*, toimijana kala [mas. 470]). Viittauksia ei esiinny ainoastaan silloin, kun eläinten toimintaa kuvataan ihmisenäkökulmasta eläytyen, vaan myös kuvattaessa nimenomaan kyseiselle lajille tyypillistä ja ihmiselle mahdotonta toimintaa kuten munimista (ks. ISK, § 1322). Samanlaisia havaintoja passiivin käytöstä jopa kasvien toiminnan, esimerkiksi kukkimisen, kuvaamiseen esittää myös Siitonen (2008), esimerkiksi *jos nää yöhallat ei tuu, ni kukittaa viel melkke jouluna* (mas. 106; ks. myös Siitonen 2018, s. 272). Joskus ei-inhimilliseen toimijaan viittaavat passiivimuodot tulkitaan leikillisiksi (ISK, § 1322).

Tässä artikkelissa tarkasteltavassa aineistossa passiivia käytetään paitsi ei-inhimillisten eläinten toiminnan kuvauksiin, myös lajienvälisiin viittauksiin – esimerkiksi ihmisten ja lemmikkieläinten yhteistä toimintaa kuvattaessa (luku 4.3). Samalla tavalla eläintoimija tarkastelluissa tarinoissa voi sisältyä ihmiskertojen tuottamaan *me*-viittaukseenkin (luku 4.2). Oman lisänsä analyysiin tuo, että suomessa passiivin ja monikon ensimmäisen persoonan muotoja on toisinaan vaikea erottaa toisistaan, sillä puhekielessä passiivimuoto esiintyy usein monikon ensimmäiseen persoonan verbimuodon tehtävässä (*me mennään*). Myös ilman pronominia käytettynä passiivimuoto voidaan joskus tulkita monikon ensimmäiseen persoonaan viittaavaksi (ISK, § 1326).

Ihmisillä on tapana inhimillistää toisenlajisia eli nähdä niiden käytöksen johtuvan samanlaisista kognitiivisista prosesseista kuin ihmisillä (Archer, 1997, s. 252). Kuitenkaan ihmisillä ei ole pääsyä toisenlajisten kokemuksiin, jotka voivat olla

aivan erilaisia kuin ihmisillä: esimerkiksi kissat eivät maista makeaa mutta kuulevat ultraääniä (Scanes, 2018). Kielenkäytössä toisenlajisia inhimillistetään esimerkiksi tulkitsemalla niiden ajattelua ja tunteita ihmisen kokemuksiin rinnastaen. Tulkinta perustuu ihmisen aiempiin kokemuksiin ja kohtaamisiin toisenlajisten kanssa ja on aina tilannekohtaista. (Ks. Harjunpää, 2021, s. 44–47 ja siinä mainitut lähteet.) Kosken ja Bäcklundin (2012) tarkastelemissa koiraharrastuksesta kertovissa esseissä kirjoittajat olettavat kuvailemansa tunteet koiran kanssa jaetuiksi. Samankaltaista jaettuna esitettyä toimintojen kuvaamista esiintyy tässä käsiteltävässä aineistossa. Todellinen tekijä tai kokija voi olla paitsi pari yhdessä, myös pelkästään parin jompikumpi osapuoli.

Kuten edellä olen todennut, kielenhuolto ei ole ottanut selvästi kantaa siihen, kuinka normitetussa yleiskielessä monilajiseen joukkoon tulisi viitata. Koska persoonapronominit lähtökohtaisesti viittaavat vain ihmisiin, tulisi tätä noudattaen viittaus ihmisen ja toisenlajisen pariin rakentaa useampisanaisena (esim. *hän ja se*). Tarkastelluissa lemmikkitarinoissa kuitenkin tavataan sekä *he-* että *ne-*pronomineja viittaamassa monilajisiin pareihin tai joukkoihin. Vastaaviin *me*-muotoisiin viittauksiin samanlaista kielen normien ristiriitaa ei kohdistu, vaan *me* voi ongelmitta sisältää viittauksen toisenlajiseen ryhmän jäsenen. Persoonapronominien käyttö lemmikeistä herättää keskustelua sekä puolesta että vastaan kielenkäyttäjien keskuudessa (ks. Priiki, 2021). Vaikka myös passiivi määrittellen ihmistarkoitteiseksi, sen käyttäminen toisenlajisista ei vaikuta kiinnittävän samalla tavalla huomiota kuin persoonapronominit.

3 AINEISTO JA SEN KÄSITTELY

Eläin perheenjäsenenä -aineisto (SKS KRA Lemmikit) kerättiin vuosina 2014–2015 osana tutkimushanketta Eläinten toimijuus yhteiskunnassa: näkökulmia Suomesta 1890–2040 yhteistyössä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kanssa. Koko aineisto, 193 vastausta ja 1187 sivua, on luettavissa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistossa, ja osa aineistosta (72 tekstiä) on ladattavissa sähköisenä Yhteiskuntatieteellisen tietöarkiston (FSD) kautta. Sähköisesti saatavilla

oleva 72 tekstin aineisto on tämän tutkimuksen ydinaineisto, mutta olen tutustunut myös printtimuodossa arkistoituihin osaan ja poiminut sieltä esimerkkejä analysoitavaksi erityisesti kahdesta harvinaisemmasta tässä tarkasteltavasta ilmiöstä, nimittäin *he*-pronominin käytöstä ja passiivista viittaamassa monilajiseen joukkoon. Jäljempänä esimerkkien lähdeviitteissä viitataan sähköisessä muodossa oleviin teksteihin käyttämällä kirjainta E ja tekstin numeroa, vain tulosteena luettavissa oleviin teksteihin taas aineiston sivunumerolla.

Tekstit kerättiin julkaisemalla avoin kirjoituskutsu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran sivuilla. Vastaajia pyydettiin kirjoittamaan muun muassa lemmikin roolista perheessään sekä vuorovaiikutuksesta toisenlajisten kanssa. He kertoivat entisistä ja nykyisistä lemmikeistään sekä kuvasivat asenteidensa muutoksia vuosien saatossa. Kutsussa pyydettiin erityisesti kertomuksia kissoista, koirista ja hevosista, ja suurin osa tarinoista kuvaakin kissoja ja koiria. Näihin lajeihin keskittyy myös tämä lajirajat ylittävien viittausten tarkastelu. Tekstiaineistossa mukana on kuitenkin myös kuvauksia muista lajeista.

Vastausten pituus vaihtelee muutamasta virkkeestä useiden kymmenten sivujen vastauksiin. Kirjoituskutsussa pyydettiin vastaamaan ”omalla kielelläsi ja tyyllilläsi”. Useimmat vaikuttavat tavoittelevan yleiskieltä: tyyppillisimmin normitettua yleiskieltä ja laajalevikkisiä puhekielen varieteetteja erottelevat piirteet (esim. *minä* vs. *mä*; *menimme* vs. *me mentiin*) noudattavat yleiskielen normeja. Seitsemän tekstiä, jotka on kirjoitettu selvästi murteella tai runomuodossa, on rajattu tarkastelun ulkopuolelle. Kaikki kirjoittajat eivät ole kertoneet taustatietoja itsestään, mutta saatavilla olevien tietojen perusteella aineisto edustaa kirjoittajia eri ikäryhmistä ja erilaisista alueellisista ja sosiaalisista taustoista. Sukupuolijakauma painottuu vahvasti naisiin. Pienehkössä aineistossa yksilöllinen vaihtelu tekstien välillä on suurta. (Kirjoittajista tarkemmin Priiki, 2023).

Olen poiminut 72 tekstin ydinaineistosta kaikki sellaiset kontekstit, joissa ihmiseen ja toisenlajiseen yhdessä viittaa joko *he*-pronomini, passiivimuoto tai monikon ensimmäisen persoonan muoto. Samassa tai vierekkäisessä virkkeessä esiintyviä samoja muotoja ei ole poimittu omiksi tietueikseen, joten käytännössä tarkasteltavia viittauksia on jonkin verran enemmän kuin taulukossa 1 esitety määrä. Esimerkiksi harvinaisinta

tarkasteltavaa viittaustapaa, ihmiseen ja toisenlajiseen viittaavaa *he*-pronominia löytyy ydinaineistosta viisi esiintymää, ja täydentävästä printtiaineistosta olen löytänyt neljä esiintymää lisää. Lajirajat ylittäviä *me*-viittauksia taas löytyy miltei joka toisesta tarkastellusta tekstistä.

TAULUKKO 1.

Tarkasteltavien kontekstien määrä ydinaineistossa.

	<i>He-pron.</i>	<i>Mon. 1. pers.</i>	<i>Passiivi</i>
Konteksteja, joissa viittauksen kohteena ihminen ja toisenlajinen yhdessä	4	68	18

Epätarkkuutta aiheuttaa, että osa muodoista on tulkinnanvaraisia sen suhteen, tulisiko ne tulkita passiivin vai monikon ensimmäisen persoonan muodoiksi. Taulukossa 1 esitetyt luvut antavat kuitenkin viitteitä tarkasteltavien kielenkäyttötapojen yleisyydestä. Lisäksi olen poiminut tarkasteluun 28 kontekstia, joissa passiivimuotoja käytetään viittaamaan pelkästään toisenlajisiin.

Tarkastelen tekstiaineistoa laadullisesti ja pyrin kuvaamaan toistuvia käyttötapoja. Kiinnitän huomiota valittujen viittauskeinojen esiintymiskontekstiin pohtien, kehen tai keihin niillä viitataan ja millaisessa yhteydessä. Huomioin, millainen on tekstin sävy ja tyyli sekä esiintyykö lähikontekstissa muita lajirajat ylittäviä sanavalintoja.

4 LAJIRAJAT YLITTÄVÄT VIITTAUKSET AINEISTOSSA

4.1 *He*

Tässä artikkelissa tarkasteltavissa lemmikitarinoissa noin joka kolmas kirjoittaja käyttää vähintään satunnaisesti persoonapronomineja viittaamassa lemmikkieläimiin. Osalle kirjoittajista eläinviitteiset persoonapronomininit ovat tietoinen tyylikeino, jota myös tekstissä kommentoidaan. Toisten kirjoituksissa taas näkyy puhekielessä

hän- ja *he-*pronomineilla oleva eläytymisen ja referoinnin ilmaisemisen tehtävä: osalla niistä kirjoittajista, jotka käyttävät persoonapronomineja eläinviittauksissa satunnaisesti, ne esiintyvät konteksteissa, joissa tulkitaan eläimen kommunikaatiota, ajatuksia ja intentioita. Toisenlajisia kuitenkin inhimillistetään muilla kielellisillä keinoilla ja niiden asemaan eläydytään myös niissä kertomuksissa, joissa kirjoittaja pitäytyy demonstratiivipronominiviittauksissa. (Priiki, 2023.)

Persoonapronominiviittausten erityinen tyyppi ovat viittaukset, joissa monikollisen *he*-pronominin viittausalaan kuuluu sekä vähintään yksi ihminen että ei-inhimillinen toimija. Tällaisia viittauksia olen löytänyt koko aineistosta yhteensä kymmenen: yhdeksän kertaa *he* ja kerran *ne*. Ilmiö on siis melko harvinainen, mikä ainakin osittain tässä aineistossa johtuu siitä, että teksteissä kirjoittajat kertovat omista kokemuksistaan ja siksi käyttävät ensimmäistä persoonaa. Useimmissa suomen murteissa kaikkiin elollisiin ja elottomiin tarkoitteisiin on vanhastaan viitattu tavallisimmin demonstratiivipronomineilla, monikossa siis *ne*-pronominilla (Vilppula 1989, s. 389). Puhekielessä viittaus ihmisen ja toisenlajisen muodostamaan pariin voitaisiin siis muodostaa ongelmitta. Ainoa aineistosta löytyvä tällainen *ne*-viittaus lieneekin puhekielen vaikutusta, sillä se esiintyy tekstissä, jossa on muitakin puhekielisyyskäytöksiä.

Yhdeksässä kymmenestä lajirajat ylittävästä monikon kolmannen persoonan pronominin viittauksesta kirjoittajat ovat päätyneet käyttämään elollisuushierarkian mukaan vahvemman kategorian, ihmisen, mukaista pronomini viittausta monilajisesta parista. Aineistossa tällaisiin kuvauksiin sisältyy tekstin kirjoittaneen henkilön perheenjäsen ja lemmikki tai kirjoittajan ystävä ja tämän lemmikki. Ihmistä ja toisenlajista kuvataan yhdessä toimivana parina. Tapaukset muistuttavat Laitisen (2021, s. 377) raportoimia kuvauksia monilajisista työpareista, joihin Aleksis Kiven Seitsemässä veljeksessä viittaa usein *he* ja saamen kielessä duaali. Vihamiesten, taisteluparien tai satunnaisten kohtaamisten kuvauksissa (vrt. Laitinen, 2021, s. 377) lajirajat ylittävä *he* ei lemmikkikertomusaineistossa esiinny; tarkasteltavissa teksteissä tällaisia kuvauksia ei juuri tuoteta.

Esimerkki 1 on pitkistä tekstistä, jossa kirjoittaja kertoo useista koirista elämänsä varrelta:

(1) **Sillä** oli suuri luottamus miehiin ylipäänsä, ja niin myös **se** hellytti mieheni sydämen. **Heistä** tuli mahdollisuuksien mukaan vakituinen ulkoilupari, jopa siinä määrin, että palattuamme vielä Kaarelan omakotitalosta takaisin Hietalahteen (jossa mieheni kuoli), katujen asukkaat tunsivat **heidät**, pysähtyivät juttelemaan. (SKS Kra Lemmikit E31)

Koiriin viitatessaan kirjoittaja käyttää pääosin demonstratiivipronomineja mutta kahdesti myös *hän*-pronominia tyylikeinona, jolla korostaa läheistä suhdettaan tiettyihin koiriin. Teksti on pääosin norminmukaista yleiskieltä. Katkelmassa kirjoittaja kuvaa koiransa ja puolisonsa suhdetta. Koiraan yksikössä viittaa *se*, koiraan ja mieheen ”ulkoiluparina” *he*.

He-viittauksen kohteena olevan parin ei tarvitse olla sillä tavalla kiinteä, että kyse olisi aina nimenomaan lemmikistä ja sen omistajasta. Esimerkin 1 koira on tekstin mukaan kirjoittajan koira, ja *he*-viittauksen alaan sisältyvä puoliso oli ensin vastustanut koiran hankkimista. Esimerkissä 2 *he*-viittauksella muodostettava pari puolestaan toimii yhdessä vain silloin, kun koiran omistaja on vanhempiensa luona käymässä:

(2) Isäni mielestä olin liian pehmeä koiran kasvattaja. Nauraen kuitenkin aina kerron, että hyvistä neuvoista huolimatta isäni taitaa olla pahin hemmottelija. Ollessamme vierailulla **he** katsovat yhdessä jopa tv:tä ja koirani seuraa isääni kuin hai laivaa. (SKS Kra Lemmikit E5)

Kirjoittaja viittaa *he*-pronominilla koiraansa ja isäänsä, ja kyseessä on jälleen yhteisen toiminnan kuvaus, television katseleminen. Muuten kirjoittaja ei tekstissään käytä eläinviitteisiä persoonapronomineja.

Tavallisesti tässä aineistossa *he*-viittaukseen sisältyvä ihminen on kirjoittajan perheenjäsen ja eläin kirjoittajan oma lemmikki, kuten esimerkeissä 1 ja 2. Aineistosta löytyy kuitenkin *he*-viittaus myös kirjoittajan ystävään ja tämän kissaan:

(3) Ystäväni kissan kanssa sillä oli jännä suhde: mustavalkoinen kolli käveli ulkona edellä valjaissa ja me tulimme kaikessa rauhassa Aran kanssa **heidän** perässään!!! Ei mitään ongelmia. Herätimme vastaan- ja ohikulkijoissa ihmetystä ja hilpeyttä! (SKS Kra Lemmikit E47)

Esimerkin 3 kirjoittaja ei käytä kertomuksessaan muita eläinviitteisiä persoonapronomineja. Esimerkki onkin erilainen katkelmiin 1 ja 2 verrattuna myös sikäli, että siinä fokus ei ole niinkään *he*-viittauksen kohteiden yhteisessä toiminnassa. Kirjoittaja mainitsee ystävänsä ja tämän kissan muodostaman ulkoiluparin kuvatessaan, kuinka rauhallisesti hänen oma koiransa Ara onnistui kulkemaan kissan perässä. Ystävää tai kissaa ei kertomuksessa kuvata enempää. Olenaiosta lienee kuitenkin, että ystävä ja kissa esitetään kiinteästi yhdessä toimivana parina, johon kirjoittaja oman koiransa kanssa rinnastuu.

On mahdollista, että jotkut kirjoittajat kokevat viittauksen muotoilun vaikeaksi niissä tapauksissa, kun pitäisi viitata ihmiseen ja toisenlajiseen. Aineistossa on useita tekstejä, joissa virkkeet ovat toistuvasti elliptisiä siten, että pronomineja jätetään pois. Tämä liittyy todennäköisesti aineistotyyppiin: elliptinen kerronta on puheenomaista ja nopeaa tuottaa vastauksena keruuhjeistuksessa annettuihin kysymyksiin, eivätkä kirjoittajat luultavasti ole juurikaan editoineet tekstejään ennen lähettämistä. Toisaalta elliptinen tyyli voi olla myös keino välttää pronominin valintaa. Esimerkin 4 kirjoittaja käyttää koko tekstissään hyvin vähän pronomini- ja viittauksia:

(4) Äitini ihastui tähän Aleksi räpäleeseen. Vauvan viltin sisällä kuljetti. Aina yhtä aikaa menivät ”päikkäreille”. (SKS Kra Lemmikit E72)

Katkelmassa kertoja viittaa äitinsä ja koiransa muodostamaan yhdessä toimivaan pariin, mutta monikon kolmatta persoonaa ei ilmaista pronomi- nilla vaan pelkällä persoonapäätteellä (*menivät*). Pronominin puuttuvat myös edeltävästä virkkeestä (*Vauvan viltin sisällä* [hän] *kuljetti* [sitä]). On mahdollista, että kirjoittaja on pitänyt epäluontevana erottaa yhdessä toimivan parin jäsenet eri kategorioihin eri pronomineja käyttämällä.

Toisaalta, kuten sanottua, kyse voi olla vastauksen tuottoon liittyvästä tyyli- ja muotoilusta.

Edellä analysoiduille esimerkeille 1–3 vertailukohtana esitän vielä esimerkin 5, jossa ilmauksessa *he Rikunsa kanssa* pronomini- ja viittaus kattaa pelkästään perheen ihmisjäsenet:

(5) Ainoastaan meidän piti hyväksyä, että Roopeen kutsumanimeksi tulisi Riku. Roope kuulemma kuulosti liian vulgaarilta! No, meille se oli samantekevää. Parasta vain, että poikamme sai omistushaluisen, hellän ja lähes koirahöperön uuden kodin. Lisäksi perhe oli varakas. **He** aikoivat viettää aina osan vuodesta Espanjassa **Rikunsa kanssa!** (SKS Kra Lemmikit E31)

Koira täsmennetään joukkoon kuuluvaksi *kanssa*-postpositiorakenteella, mitä ilman ei välttämättä olisi yksiselitteistä, että koira muuttaa perheen mukana. *Kielitoimiston sanakirjan* mukaan *kanssa* ilmaisee tasaveroista suhdetta, mutta toisaalta murteissa sillä voi olla pelkästään mukana kuljettamisen merkityksiä (SMS, s.v. *kanssa*; ks. myös Sirola-Belliard, 2016, s. 68–70). Huomiota kiinnittää myös erisnimeen liittyvä refleksiivinen possessiivisuffiksi (*Rikunsa*). Se yhdistää koiran nimen lauseen subjektiin *he* korostaen omistajuutta ja sitä, että uudelle perheelle koiran nimi oli eri kuin kasvattajan antama: *Riku*, ei *Roope*.

Toisin kuin vastaavissa rakenteissa joskus arkikielessä (KS, s.v. *kanssa*, ks. myös esim. 11 jäljempänä *he Nessun kanssa*), esimerkin 5 *he*-viittaus on merkitykseltään aidosti monikollinen ja viittaa anaforisesti edellä mainittuun perheeseen (vrt. merkitys ’hän ja Riku’). Kirjoittaja on sama kuin esimerkissä 1: muissa konteksteissa hän käyttää myös lajirajat ylittäviä *he*-pronomineja sekä *hän*-viittauksia eläimiin.

4.2 Monikon ensimmäinen persoona

Edellisessä luvussa kuvattiin kertojien tuottamia pronomini- ja viittauksia viittaamassa toisen ihmisen ja tämän kanssa yhdessä toimivan toisenlajisen muodostamaan pariin. Paljon tätä tavallisemmin kirjoittajat lemmikkiteksteissä kuitenkin – aineiston luonteesta johtuen – kuvaavat omaa toimintaansa yhdessä kumppanilajin kanssa käyttäen

monikon ensimmäisen persoonan muotoja. Tällaisia viittauksia olen poiminut 31:stä ydinaineiston tekstistä. Tässä luvussa käsittelem vain selvästi monikon ensimmäisen persoonan näköisiä muotoja; passiivimuodot, joita voidaan käyttää monikon ensimmäisen persoonan merkityksessä, käsitellään seuraavassa alaluvussa. Kuitenkin jo tämän luvun esimerkeistä näkyy, että passiivimuotoja ja monikon ensimmäisen persoonan muotoja käytetään joskus liukuvasti samoissa konteksteissa (esim. 7).

Lemmikkitarinoissa *me*-muotojen valinnassa voidaan nähdä yhtäläisyyksiä pariskuntapuheen ja hoivapuheen kanssa. Esimerkki 6 on samasta tekstistä kuin esimerkki 2:

(6) Nykyisen koiruuden kanssa **olemme olleet yhdessä** nyt 11 vuotta. Kammoan ajatusta, että joudun luopumaan siitä. Paljon **olemme yhdessä nähneet ja kokeneet**. (SKS Kra Lemmit E5)

Katkelmassa kirjoittaja hyödyntää pariskuntapuheen piirteitä leikitellen käyttäessään *olla yhdessä* -ilmaisua, joka arkikielessä usein viittaa seurusteluun, kun sitä käytetään esimerkin tavoin ajanmääreen kanssa. Leikillinen ja hellittelevä on myös katkelmassa esiintyvä *koirus*-sana. Lauseessa *paljon olemme yhdessä nähneet ja kokeneet* ensimmäisen persoonan muodon käyttäminen sekä *yhdessä*-adverbi korostavat kokemuksen jaettuutta.

Tainion (2000) mukaan pariskuntien tuottamissa narratiiveissa yksilölliset kokemukset näyttävät muuttuvan yhteisiksi: pariskunnan osapuolet jakavat kertojuutta, vaikka tarina kuuluisi vain toisen kokemuspieriin, ja tulkitsevat toistensa tunteita. Samalla tavalla yhteisinä kielennetään kokemuksia lemmikkitarinoissa, vaikka kertojalla tuskin voi olla varmuutta siitä, miten toisenlajinen tilanteen on kokenut. Kokemusten kielentämistä jaettuina toisenlajisten kanssa kuvaavat myös Koski ja Bäcklund (2012) tarkastellessaan koiraharrastajien kirjoituksia.

Esimerkissä 7 kirjoittaja kertoo tarinaa kissan hankkimisesta *me*-muodossa viitaten monikon toisella persoonalla ensin itseensä ja puolisoonsa:

(7) Helsingin Sanomien ”lemmikkejä myytävänä” oli se kanava, jota tutkittiin ja taisi olla suurin piirtein ensimmäinen **katselemamme**

sunnuntainumero, josta asia ratkesi. Rotutuntemus ei ollut kovin vahva ja asian ratkaisi lupaavalta tuntuva rotu ”British Shorthair”, ja vielä BLUE, **meillä** kun oli sininen itämainen Isfahan-matto, sointuisivat kissan ja maton väri hyvin yhteen – sitä **emme tiedneet**, kuinka erottamattomia **meistä** tulisi. (SKS Kra Lemmit s. 978)

Katkelman ensimmäisessä virkkeessä on passiivimuoto, jonka tulkinta on, että tuohon aikaan oli yleisesti tapana etsiä lemmikkiä sanomalehti-ilmoituksista. Toisin kuin passiivi, sitä seuraavat *me*-muodot (*katselemamme, meillä*) viittaavat selvästi vain kirjoittajaan ja tämän puolisoon. Lauseessa *sitä emme tiedneet* viittaus on monitulkintainen: se voi sisältää oletuksen myös kissan ajatuksista. Katkelman viimeisessä viittauksessa (*kuinka erottamattomia meistä tulisi*) lajirajat ylittävä tulkinta on ainoa mahdollinen, sillä kyse on nimenomaan kissan ja ihmispariskunnan välisestä suhteesta. Esimerkki 7 kuvastaa sitä, miten aineistossa viittausten tulkinta vaihtuu liukuvasti virkkeestä toiseen. Samankaltainen liukuva tulkinta on mahdollista passiivimuotojen tapauksessa (ks. luku 4.3).

Esimerkissä 8 *me* viittaa kirjoittajaan, joka on sama kuin edellä esimerkissä 5, sekä hänen kahteen koiraansa:

(8) Aina sanotaan, että koirat ja emäntä ovat toistensa näköisiä. **Meidän** suhteen se piti paikkansa. Pitkäselkäisiä ja matalajalkaisia. **Meillä** oli kaikilla suu hymyssä. Ainakin vastaantulijat niin väittivät. (SKS Kra Lemmit E72)

Yhteinen viittaus kielentää kirjoittajan ja koirat vakiintuneena, yhdessä liikkuvana joukkona. Lause *meillä oli kaikilla suu hymyssä* tulkitsee koirien ilmeitä antroposentrisestä näkökulmasta. Ilme, jonka ihminen saattaa tulkita koiran hymyksi (hampaiden paljastaminen), ei välttämättä kerro ilosta, sillä koirien ja ihmisten ilmeet eivät vastaa toisiaan (Caeiro ym., 2017). Kirjoittaja siirtääkin vastuun tulkinnasta vastaantuli-joille, jotka näin olivat kommentoineet.

Lemmikkitarinoissa monikon ensimmäisen persoonan viittauksia esiintyy toisinaan myös sellaisissa konteksteissa, joissa ei ole selvää, että

molemmat osapuolet, siis ihminen ja toisenlainen, todella suorittaisivat toiminnan yhdessä. Toisin sanoen kontekstista ilmenee, että pääasiallinen tekijä todennäköisesti on ihminen yksin. Keskeistä on, että kertojat näissäkin tilanteissa haluavat kuvata toiminnan jaettuna.

Toiminnan kielentäminen jaettuna käyttämällä monikon ensimmäisen persoonan muotoja yksiköllisten muotojen sijaan on tavallista hoivakielessä. Siitä on tehty havaintoja etenkin pienille lapsille suunnatusta puheesta (Wills, 1977). Suomessakin on mahdollista kielentää esimerkiksi hoitotoimenpiteitä etenkin aivan pienen lapsen kanssa jaettuina *me*-muotoa käyttämällä, esimerkiksi *Nyt me laitetaan paita päälle*. Tällöin toiminnan, kuten pukemisen, suorittaa vanhempi, ja lapsi osallistuu siihen hoivan kohteena. Toisaalta *me*-muotoja voidaan hoivakielessä käyttää myös lapsen kokemusten tulkintaan, esimerkiksi *Meillä taitaa olla nälkä*. Suomessa kuitenkin hoivakielessä on tavallisempaa käyttää passiivia kuin monikon ensimmäistä persoonaa, esimerkiksi *Miten täällä voidaan tänään?* (Yli-Vakkuri, 1986, s. 69).

Koska eläimille ja lapsille puhumisessa on paljon samoja piirteitä (Mitchell, 2001), on mahdollista, että *me*-muotojen käyttö tässä tarkasteltavissa teksteissä selittyy samanlaisilla kielentämisen tavoilla. Esimerkissä 9 kirjoittaja kielentää ranskan läksyjen lukemisen koiransa kanssa yhteisenä toimintana (*siinä me sitten luimme*), vaikka varsinaisen lukemisen suorittaa kertoja yksin:

(9) Jetsu osallistui ranskan kielen opiskeluun. Häntä ei kiinnostanut ruotsi, englanti tai saksa. Korvakaan ei heilahtanut, mutta kun vuorossa oli ranskan läksy, jota siis luin ääneen, hän tuli viereen istumaan ja ulisi tai haukahteli hiljaksen. Se oli selvästi hänelle välttämätöntä. Jos hän oli pihalla kun lukeminen alkoi, hän halusi sisään, istui viereen ja siinä **me** sitten **luimme**. Tai ehkä hän lauloi. (SKS Kra Lemmikit E61)

Esimerkin 9 kuvauksessa koira Jetsu ja kertoja kielennetään ensin erillisinä toimijoina (*luin ääneen, hän tuli viereen*). Koiran kuvataan ääntelevän kertojan lukiessa läksyään ääneen, ja monikon ensimmäisen persoonan muotoa käyttämällä kirjoittaja tulkitsee ääntelyn lukemiseksi – Jetsusta ja kertojasta muodostuu *me* ja lukemisesta yhteinen toiminta. Tulkinna epävarmuus kuitenkin käy ilmi katkelman viimeisestä virkkeestä (*Tai ehkä hän lauloi*).

Monikon ensimmäisen persoonan muotoa käytetään aineistossa muutamia kertoja myös niin, että tulkitseen toiminnan suorittajaksi ensisijaisesti toisenlaisen. Esimerkissä 10 kirjoittaja kertoo kissoistaan. Katkelma kertoo tilanteesta, jossa levoton Viiru-kissa kiusasi kirjoittajan toista kissaa, Miinaa:

(10) Viirun veli Taisto kävi välillä vierailulla, mikä helpotti Miinan oloa. Taisto oli tulossa hoitoon, kun hänen emäntänsä lähti ulkomaille puoleksi vuodeksi ja **harjoittelimme** näillä vierailuilla yhteiselo. (SKS Kra Lemmikit E45)

Kun muualla asuva Taisto-kissa tuli käymään, oli Viirulla muuta tekemistä kuin Miinan kiusaaminen. Katkelman viimeisessä virkkeessä monikon ensimmäisen persoonan muoto *harjoittelimme* kielentää toiminnan koko joukon yhteiseksi viitaten kertojaan ja kolmeen mainittuun kissaan. Tosiasiassa harjoitteleminen lienee lähinnä kissojen toimintaa: niiden oli tarkoitus tottua toisiinsa, jotta Taiston olisi helpompi muuttaa kertojan, Viirun ja Miinan luokse pidemmäksi aikaa.

Olen tässä aluvussa esittänyt, että monikon ensimmäistä persoonaa käyttämällä kirjoittajat kielentävät itsensä ja lemmikkinsä yhteisymmärryksessä toimivaksi yksiköksi. Myös Kosken ja Bäcklundin (2012) tutkimuksessa koiraharrastajien käsityksistä nousee esiin pyrkimys saumatomaan yhteistyöhön ja yhteisymmärrykseen koiran kanssa sekä emotionaalinen yhteys eli kokemus siitä, että kummallakin harrastukseen osallistuvan parin jäsenestä on hauskaa. Heidän aineistossaan koiran rooli ihmisen kumppanina korostuu samalla tavalla kuin tässä tarkasteltavissa lemmikkitarinoissa. Koiraharrastuskertomuksissa koiran ja ihmisen suhde on toisaalta myös hierarkkinen ja täten ristiriitainen, sillä koira on harrastuksen väline.

Tässä tarkastelluissa teksteissä kirjoittajat rakentavat toisenlajisista kuvaa tasavertaisina kumppaneina. Samalla tavoin kuin hoivakielessä, monikon ensimmäisen persoonan avulla voidaan esittää jaettuna myös sellaista toimintaa, johon kuvattu pari tai ryhmä ei osallistu tasapuolisesti. Tavallisinta kuitenkin tässä aineistossa on kuvata *me*-muodoilla aidosti jaettuja tilanteita.

Hoivakielessä monikon ensimmäisen persoonan muotoja tai passiivivia käytetään konteksteissa, joissa jaettuna esitettävään toimintaan osallistuvat puheenvuoron tuottaja ja vastaanottaja. Tässä tarkastelen kuitenkin tekstejä, joiden oletettu lukijakunta lienevät tutkijat, eikä näin ollen toisenlajinen, jonka kanssa toiminta jaetaan, ole kirjoitusprosessissa osallinen. Yhdessä toimivana ryhmänä kielentäminen siirtynee teksteihin sitä kautta, että kirjoittajat käyttävät monikon ensimmäistä persoonaa toisenlajisille puhuessaan, mutta tämän todentaminen vaatisi lisätutkimusta kielenkäyttötilanteista, joissa toisenlajisia on läsnä. Joka tapauksessa tämän aineiston perusteella monikon ensimmäisen persoonan muotoja voidaan käyttää kielentämään jaettua toimijuutta toisenlajisen kanssa paitsi lemmikille suunnatussa hoivapuheessa, myös kirjoitetussa kielessä.

4.3 Passiivi

Edellä olen kuvannut jaetun kokemuksen kielentämistä monikon ensimmäisen persoonan avulla. Suomenkielisessä hoivapuheessa monikon ensimmäistä persoonaa tavallisempi on kuitenkin passiivi (Yli-Vakkuri, 1986, s. 69). Aiemmissä tutkimuksissa tarkastellut passiivimuodot, jotka kielentävät joko tosiasiallisesti jaettua tai jaettuna esitettyä toimintaa, eroavat tämän tutkimuksen aineiston passiiveista siinä, että ne yleensä viittaavat puhetilanteen osallistujiin (ISK, § 1325). Lemmikkitarinoissa jaettua toimintaa kuvaavat passiivimuodot esiintyvät narratiivisessa tekstissä ja niitä käytetään rakentamaan kuvaa siitä, millaisena kertojat näkevät suhteensa lemmikkeihin.

Suomen passiivi käsitetään yleensä sekä ihmisviitteiseksi että monikolliseksi, ikään kuin nollapersoonan monikolliseksi vastineeksi (ISK, § 1363). Sen viittauksen kohteen tulkinta on usein varsin joustavaa. Samalla tavalla kuin edellä *me*-viittausten kohdalla, voi passiivin viit-

tausalaksi tulkittava joukko liukua inhimillisistä toimijoista sisältämään myös ei-inhimillisiä tai pelkästään ei-inhimillisiä toimijoita jopa peräkkäisissä viittauksissa. Kuten jo luvussa 2 mainitsin, puheessa passiivivia on osoitettu käytettävän myös muista elollisista kuin ihmisistä eikä käyttö välttämättä ole inhimillistävä (Peltola, 2018; Siitonen, 2018). Tässäkään aineistossa passiiviviittaukset eivät rajaudu ihmiselle tyypilliseen tai edes mahdolliseen toimintaan (ks. esimerkit 15 ja 16 jäljempänä).

Tämän artikkelin aineistona olevissa teksteissä passiivi on useilla kirjoittajilla tapa kuvata kertomuksen aiheena olevan lemmikin toistuvaa ja tyypillistä toimintaa. Esimerkissä 11 passiivimuotoisen viittauksen kohteena lienee kaksi kissaa, Nausku ja Nessu, mutta tulkinnassa on väljyyttä:

(11) Otin toisen kissan Nauskulle kaveriksi, mutta eivät he Nessun kanssa koskaan oikein ystäväystyneet – sietivät toisiaan vain. Minulla oli myös kaneja koko Nauskun elämän ajan, niiden kanssa **tultiin** toimeen. Kanit olivat aika paljon vapaina asunnossa. Myös kaksi koiraa tuli, ja niiden kanssa **mahduttiin** samalle sohvalle. Koirat tykkäsivät lämmitellä kuonoaan Nauskun pehmeässä ja pitkässä karvassa. (SKS Kra Lemmit s. 582)

Passiivimuodon sisältävät virkkeet kuvaavat kaniensa kanssa toimeen tulemisen ja koirien kanssa samalle sohvalle mahtumisen kissojen tavanomaisena toimintana. Passiivimuoto jättää viittauksen monitulkintaiseksi – vaihtoehtoisia tulkintoja ovat ainakin Nausku yksin tai Nausku ja Nessu yhdessä. Tässä kontekstissa ihmistojen sisältyminen viittaukseen ei tunnu todennäköisimmältä tulkinnalta lähinnä fraasin *tultiin toimeen* takia, koska kertojan suhde lemmikkikaneihinsa lienee ollut läheisempi. Kuitenkin kuvatut toiminnat ovat sellaisia, että ihmisen on mahdollista samastua niihin.

Esimerkin 12 kirjoittaja kuvaa tekstissään syvää rakkautta kissojaan kohtaan, inhimillistää niitä monin tavoin ja vertaa lapsiin. Esimerkissä 12 passiivin kuvaama toiminta esitetään jaettuna selvemmin kuin esimerkiksi 11, ja yksi mahdollinen tulkinta onkin, että passiivi tässä toimiikin oikeastaan monikon ensimmäisenä persoonana:

(12) Pienenä pentuna Vili putosi puusta ja satutti tassunsa joten se **käytiin** kuvauttamassa eläinlääkärissä, onneksi **selvittiin** venähdyksellä. (SKS Kra Lemmikit E4)

Esimerkissä passiivilla ilmaistava toiminta ei ole tyypillistä ja toistuvaa, vaan kirjoittaja kertoo ainutkertaisesta sattumuksesta. Katkelman ensimmäisen passiivimuodon (*käytiin*) kuvaaman toiminnan suorittajiksi hahmottuu joukko, joka koostuu Vili-kissasta ja ihmisistä: kirjoittajasta sekä todennäköisesti yhdestä tai useammasta hänen perheenjäsenestään, sillä tekstistä ilmenee, että kirjoittaja oli tapahtuma-aikaan lapsi. Koska kirjoittaja sisältyy tulkintaan, muodot voivatkin oikeastaan olla puhekielen vaikutuksesta käytetyjä monikon ensimmäisen persoonan muotoja, vaikka pronomina ei ole pantu ilmi. Tulkinta olisikin sama, jos lause olisi *kävimme kuvauttamassa sen*.

Seuraavan virkkeen passiivimuodon kuvaaman toiminnan toimijuus hahmottuu hankalamin. Tosiasiassa tassunsa venäytti ainoastaan Vili-kissa, mutta *selvittiin*-muoto yleistää kokemuksen monilajisen joukon jakamaksi. Kokemuksen jaettuus on helppo ymmärtää – onhan koko perhe varmasti helpottunut, kun kissa ei loukkaantunut vakavasti. *Selvittiin*-muoto vaikuttaa passiivihakuiselta ja jonkin verran kivettyneeltä: muotoilu muistuttaa fraasia *selvittiin säikähdyksellä*.

Esimerkin 11 tavoin katkelma 13 kuvaa toisenlaisen tyypillistä ja toistuvaa käytöstä, mutta kuvauksen kohteena olevia eläinyksilöitä on selvästi vain yksi:

(13) Iltaisin saa aina Pedigreen Dentastixin joka on pakko saada tai **ei aleta nukkumaan**. Kerran piti mennä keskellä yötä kauppaan hakemaan kun koira ei rauhoittunut millään. Siitä huomaa että on elänyt hyvin säännöllistä elämää, ruoka on aina aamuisin 7-10 välillä ja iltaisin 5-7 välillä. (SKS Kra Lemmikit E15)

Nukkumaan ryhtyminen on konkreettinen toiminta eikä siksi yhtä selvästi jaettuna käsitettävä kuin esimerkin 12 tunne selviämisestä tai esimerkin 11 kokemus toimeen tulemisesta. Esimerkin 13 passiivimuoto kaiuttaakin kertomuksessa hoivakielelle tyypillisiä fraaseja (esim.

nyt aletaan nukkumaan). Toisaalta periaatteessa nukkumaan alkaminen voi olla perheen yhteistekin toimintaa, esimerkiksi silloin, jos koiran ollessa hereillä ei muukaan perhe saa nukkua.

Kirjoittaja käyttää tekstissään eläimiin viittaamassa huomattavan paljon nolla-anafora (tästä ks. ISK, § 1362). Katkelmassakin pronomini puuttuu useista kohdista, joihin se luontevasti kuuluisi ([0] *saa*, [0] *on elänyt*). Tämä voi liittyä aineiston luonteeseen: teksti voi olla kirjoitettu nopeasti vastaukseksi keruukysymyksiin ja olla siksi elliptinen (vrt. esim. 4 edellä).

Esimerkissä 14 passiivin kautta implikoitu tekijä on kissa ja toiminta kissanruoan ahmiminen:

(14) Äidille oli vaikeaa saada minua syömään monia ruokia, sillä olin käsittämättömän ranttu, mutta Pörri osoittautui samanlaiseksi nirsoilijaksi. Välillä kaupasta ostettu kissanruoka ei kelvannut ollenkaan, välillä sitä **ahmittiin** kuin viimeistä päivää. Tietyt maut olivat joina päivinä hyviä, toisina pahoja. Yhdessä välissä Pörrille piti päivittää keittää seitiä, ja aina hän nautti suuresti hirvenlihasta, jopa sisäfileenä. (SKS Kra Lemmikit E34)

Tekstinsä tässä kohdassa kirjoittaja rinnastaa itsensä ja oman lapsuudenaikaisen ”ranttuutensa” Pörri-kissan nirsouteen. Vaikka kirjoittaja ei osallistu kissanruoan ahmimiseen, hän jakaa kokemuksen siitä, että joskus ruoka maistuu ja joskus ei. Passiivimuotoisen verbin ympärillä persoonaviittauksia Pörriin häivytetään muilla keinoin, kuten nolla-anaforalla (esim. *ei kelvannut* [0:lle]). Täten persoonan merkitsemättä jättäminen yleisemminkin kielentää jaetun kokemuksen mahdollisuutta (ks. Laitinen, 1995, 355). Jokaisessa edellä annetuista esimerkeistä 11–14 passiivi tuo kuvaukseen ymmärtävistä sävyä; se ilmaisee, että kirjoittaja kykenee eläytymään toisenlaisen kokemukseen.

Muutamissa teksteissä samastuva, monikon ensimmäistä persoonaa lähenevä passiivin käyttö synnyttää erikoisiakin tulkintoja toiminnan jaettuudesta. Katkelmassa 15 useimpien passiivimuodossa kielennettyjen toimintojen tekijä on yksi kissa, Viiru, sillä tekstistä käy ilmi, että kirjoittaja ulkoiluttaa kissojaan yksi kerrallaan:

(15) Viirun kanssa, kun **pyörittiin** pellon pientareella, **otettiin** kiinni päästäisiä, hiiriä, sisiliskoja ja heinäsiirkkoja. Päästäisiä **ei syöty**, mutta muut kyllä maistuivat. Jos joskus löytyi Virmajuuri, niin se **kaivattiin** kunnolla esiin ja siihen sitten **hierottiin** itseään tosi pitkään tai ainakin siltä se tuntui emännästä, kun siinä vieressä sai seistä. (SKS Kra Lemmikit E45)

Esimerkki on samasta tekstistä kuin katkelma 10 edellä. Katkelma aloittaa uuden kappaleen, joka kuvaa nimenomaan Viirun ulkoilua. Koska ensimmäisessä virkkeessä on postpositioliaseke *Viirun kanssa*, on *pyörittiin*-verbin kuvaaman toiminnan tekijöiksi luontevaa tulkita Viiru ja kertoja. Tällöin passiivimuoto tulkitaan samoin kuin monikon ensimmäisen persoonan muoto (*pyörittiin ~ pyörimme*). Tätä tulkintaa ei kuitenkaan voi jatkaa seuraavien passiivimuotojen kohdalla, sillä yhdessä toimivan parin ihmisjäsen tuskin on osallistunut kissoille tyypillisten saaliseläinten pyydystämiseen ja syömiseen. Katkelman lopussa, kuvatessaan Viirun hierovan itseään virmajuureen² kertoja mainitseekin seisoneensa vieressä kissan puuhien aikana. Viittaamalla itseensä *emäntä*-sanalla hän tässä kohdin etäännyttää itsensä yhdessä toimivan parin jäsenestä kissan holhoajaksi.

Täysin samanlaisessa kontekstissa (esim. 16) tällaista passiivin käyttöä, jossa viittauksen tulkinta liukuu ihmistoimijan sisältävästä *me*-muodosta pelkästään toisenlajiseen toimijaan, esiintyy myös toisella kirjoittajalla. Tästä syystä pidän mahdollisena, että esimerkit kuvaavat laajemmin passiivin eläytymiskäyttöä lemmekeistä kerrottaessa. Myös esimerkin 16 kirjoittaja ulkoiluttaa kissojaan yksi kerrallaan:

(16) Iltapäivällä saavat taas ruokaa, ja sitten ulkoilemaan. Emännän muista menoista riippuu kuinka paljon saavat ulkoilla, jos ei ole menoja, niin usein **käydään** molempien kanssa ihan kävelyllä, eli **kierretään** rivitalomme lähialuetta, **nuuskitaan** pensaita ja **syödään** heinää (sekin on parempaa naapurin pihan puolella). Lyhyt lenkki on 15 minuuttia, pidemmät kestävät melkein

tunnin. Ja koska kissoja on kaksi, ja yhtäaikainen ulkoilu on ihan mahdotonta, niin emäntä tekee ulkoilutuksen kahteen kertaan. (SKS Kra Lemmikit s. 45)

Tekstit, joista esimerkit 15 ja 16 ovat, muistuttavat toisiaan hämmentävän paljon (esim. *emäntä*-viittaus esiintyy kummassakin), mutta kertomusten sisältö on erilainen. Kuten katkelmassa 15, myös tässä esimerkissä kuvaus ulkoilusta alkaa passiivimuotoisella viittauksella, joka tulkitaan ihmisen ja kissan yhdessä suorittamaksi (*käydään, kierretään*). Kuitenkin samassa virkkeessä seuraavat passiivimuodot kuvaavat toimintaa, jonka tekijä oletetusti on ainoastaan kissa (*nuuskitaan, syödään*).

Tässä alaluvussa olen esittänyt, että lemmikkitarinoissa passiivimuotoisia verbejä käytetään kielentämään ihmisen ja toisenlajisen toimintaa jaettuna. Passiivimuotoa käytetään paitsi silloin, kun toiminta tosiasiallisesti on molempien tekemää, myös silloin kun toimijana on pelkästään toisenlajinen, jonka kokemukseen kertoja eläytyy. Pelkästään toisenlajisen toimintaa kuvaavat passiivimuodot ovat aineistossa itse asiassa yleisempiä (28 kontekstia) kuin jaettua toimintaa kuvaavat (18 kontekstia). Tässä mielessä passiivin käyttö on erilaista kuin luvussa 4.2 kuvattu monikon ensimmäisen persoonan käyttö.

Hoivakielen passiivi, joka siis aiempien havaintojen mukaan on toiminnan suorittajalle suunnattu kehoitus tai kysymys (ISK, § 1325; Yli-Vakkuri, 1986, s. 69), voi siis ainakin lemmikitarinoissa laajentua yleisempään jaettuna kielennetyin toiminnan kuvaamiseen ja osallistua näin ihmisen ja toisenlajisen suhteen kuvaamiseen. Kuten aiemminkin on havaittu, passiivin viittauskohteen tulkinta on joustavaa ja kuvattu toiminta on tyypillistä ja toistuvaa (Kielitoimiston ohjepankki: Passiivi). Lemmikkitarinoissa toiminnan suorittaja yleensä selviää kontekstista, mutta tulkinta voi liukua jopa saman virkkeen sisällä joko sisältämään kertojan tai pelkästään toisenlajisen. Passiivi vaikuttaa lemmikkitarinoissa esiintyvän usein yhdessä muiden persoonaa häivyttävien rakenteiden (esim. nolla-anafora) kanssa, ja näin persoonan häivyttämisen kautta kielennetään samastumista yleisemminkin.

2 Kissojen yleisesti rakastama, Suomen luonnosta löytyvään rohtokasvi.

5 POHDINTA

Olen tässä artikkelissa kuvannut kolmea erilaista kielellistä keinoa, joilla Eläin perheenjäsenenä -aineistossa rakennetaan lajirajat ylittäviä viittauksia ihmisen ja toisenlajisen muodostamaan pariin tai joukkoon. Kuvattaessa paria, johon kertoja itse ei sisälly, osa kirjoittajista käyttää toisinaan monikollista persoonapronominia *he*. Kielenhuolto ei ole antanut selvää suositusta siitä, mitä pronominia tällaisessa tilanteessa tulisi käyttää, ja nykynormin mukaan selkeintä lienee käyttää kahta eri pronominia. Lajirajat ylittävään joukkoon viittaava *he* on kuitenkin looginen ja elollisuushierarkiaa (ks. Sorlin & Gardelle, 2018) noudattava sikäli, että pronomini valitaan ”vahvemman” viittauskohteen, siis ihmisen mukaan.

Lajirajat ylittäviä *he*-viittauksia on aineistossa vain yhdeksän neljässä eri tekstissä, joten ilmiö ei ole kovin yleinen – osittain siitä syystä, että tarinoissa kirjoittajat kertovat yleensä omasta suhteestaan eläimiin ja käyttävät ensimmäistä persoonaa. Koska nykyisessä länsimaisessa kulttuurissa lemmikit kuitenkin ovat yleisiä ja monessa perheessä tärkeitä perheenjäseniä, kertovat *he*-viittaukset kuitenkin siitä, että tietyssä kontekstissa lajirajat ylittävään joukkoon viittaukselle on tarvetta.

Täytyy kuitenkin muistaa, että tässä tarkastellut tekstit ovat tutkimustarkoitukseen tuotettuja eivätkä välttämättä kuvaa sitä, miten kirjoittajat käyttävät kieltä muissa tilanteissa. Vastaaajien joukko on valikoitunut ihmisiin, joilla on tai on ollut yksi tai useampi lemmikki ja jotka ovat kokeneet suhteensa siihen niin tärkeäksi, että ovat päätyneet siitä kirjoittamaan. He eivät edusta tasapuolisesti erilaisia suomalaisia vaan ovat valikoitunut otos, joka painottuu Etelä-Suomeen. Samoin kuin Kosken ja Bäcklundin (2012) aineistossa, myös näissä tarinoissa toiminnastaan toisenlajisten kanssa kertovat ennen kaikkea naiset.

Monikollisia kolmaspersoonaisia pronomineja tarkastelevassa aiemmassa tutkimuksessa on esitetty, että sekä puhutussa kielessä (Laitinen, 2021, s. 313) että kaunokirjallisuudessa (Kasso, 2017) vaihtelua säätelee tarkoitteen distributiivisuus. Persoonapronominilla *he* viitataan tällöin joukkoon, joka hahmottuu erillisistä yksilöistä koostuvaksi, kun taas demonstratiivipronominin

ne viittauskohteena oleva joukko on enemmän kollektiivinen kokonaisuus. Kun ihmisen ja toisenlajisen muodostamaan pariin viittaa *he*, keskeistä ei liene distributiivisuus vaan enemmän se, että parin osapuolet halutaan kielentää tasavertaisina ja samaan kategoriaan kuuluvina häivyttämällä yleiskielen normin luomaa jakoa, joka korostuisi monisanaisemmassa ilmauksessa (*hän ja se*).

Tutkimus täydentää kuvaa suomen persoonamuotojen käytöstä ja osallistuu keskusteluun ihmisen ja toisenlajisten suhteen kielentämisestä. Tarkastelluissa teksteissä ihmiset ja toisenlajiset toimivat siis paljon yhdessä. Kertojan ja toisenlajisen jakamia kokemuksia kielennetään viittamalla yhdessä toimivaan yksikköön, joka sisältää kirjoittajan ja tämän kumppanieläimen, monikon ensimmäisellä persoonalla tai passiivilla.

Toisenlajisen kanssa jaetun kokemuksen kielentämisessä on piirteitä pariskuntapuheesta ja hoivakielestä. Sekä passiivilla että monikon ensimmäisellä persoonalla voidaan kielentää jaettuina kokemuksia myös silloin, kun tosiasiaa tekijä tai kokija on vain yksi parin tai joukon jäsen. Monikon ensimmäisellä persoonalla aineistossa kuitenkin tyypillisesti kielennetään aidosti jaettua toimintaa. Passiivista aineistossa käytetään yleisemmin toisenlajisen toiminnan kuvaamiseen, johon kertoja voi eläytyä, kuin tosiasiallisesti jaetun toiminnan kuvaamiseen.

Aiemmassa ihmisten ja toisenlajisten kommunikaatiota tarkastelevassa keskusteluanalyytisessä tutkimuksessa (esim. Harjunpää, 2021; Simonen, 2021) on dokumentoitu, millä tavoin ihmiset ja toisenlajiset toimivat yhteistyössä ja kommunikoiden: ihmiset tulkitsevat ei-inhimillisten eläinten eleitä ja ääntelyä (Harjunpää, 2021) ja leikki rakentuu yhteistoiminnassa (Simonen, 2021). Ei siis ole yllättävää, että yhteistoimintaa halutaan kielentää myös jaetuilla persoonaviittauksilla. Yhteys hoivakieleen lienee lemmikinomistajille tunnistettava, ja ihmisen ja lemmikin suhdetta verrataan usein vanhemman ja lapsen suhteeseen (Mornement, 2018, s. 285). Kiinnostavaa on, että hoivakielen ja jaetun kokemuksen kielentämisen piirteet, joista aiemmin on raportoitu vuorovaikutus konteksteista, siirtyvät kirjoitettuihin teksteihin.

Suomen passiivi on normitetussa yleiskielessä ihmisviitteinen, mutta samoin kuin on laita monien muiden näennäisesti ihmistarkoitteis-

ten kielenpiirteiden kanssa, arkikielessä myös passiivina käytetään elollisesta toimijasta yleisemminkin. Kuten Peltola (2018, s. 473) toteaa, persoonaa häivyttävillä ilmauksilla ei niinkään inhimillistytä toisenlajisia vaan asetutaan eihimillisen toimijan asemaan ja pyritään ymmärtämään ja eläytymään. Toiminnan jaettuuden kielentäminen liittyy vuorovaikutuksen intersubjektiivisuuteen – kaikessa vuorovaikutuksessa on läsnä toinen. Tässä tarkastellussa aineistossa jaettuuden kielentämistä ilmenee kirjoitetuissa teksteissä, jotka kuvaavat ja rakentavat kertojan ja toisen, tässä siis toisenlajisen, suhdetta vastavuoroisena ja yhteisymmärrykseen kykenevänä.

AINEISTO

SKS KRA Lemmikit = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto, Perinteen ja nykykulttuurin arkistoinneistot. Eläin perheenjäsenenä 2014–2015.

LÄHTEET

- Archer, J. (1997). Why do people love their pets? *Evolution and Human Behavior*, 18, 237–259.
- Aura, L. (2018). *Metsän, karhun ja ihmisen kohtauksia Anni Kytömäen romaanissa Kultarinta*. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- Caeiro, C., Guo, K. & Mills, D. (2017). Dogs and humans respond to emotionally competent stimuli by producing different facial actions. *Scientific Reports*, 7, Article 15525. <https://doi.org/10.1038/s41598-017-15091-4>
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and social change*. Polity Press.
- Friedman, J. (2010). How to handle animal pronouns: He, she or it? *Writer's Digest*. <https://www.writersdigest.com/write-better-fiction/how-to-handle-animal-pronouns-he-she-or-it> [luettu 3.11.2023].
- Harjunpää, K. (2021). Eläin kielellisen vuorovaikutuksen osallistujana: Miten lemmikin toimintaan vastataan puheella? Teoksessa R. Peltola, A. Jääskeläinen & K. Harjunpää (toim.), *Kieli ja eläin: Vuorovaikutusta ja kielioppia monilajisissa yhteisöissä*, (s. 41–96). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ikola, O. (1991). *Nyky-suomen käsikirja* (3. uudistettu laitos). Weilin+Göös.
- ISK = Hakulinen, A., Vilkkuna, M., Korhonen, R., Koivisto, V., Heinonen, T. R. & Alho, I. (2004) *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkko-versio, viitattu 2.6.2023. Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk>.
- Itkonen, T. & Maamies, S. (2007). *Uusi kieliopas*. Tammi.
- Jääskeläinen, A., Herlin, I. & Harjunpää, K. (2021). Vuorovaikutusta ja kielioppia monilajisissa yhteisöissä. Teoksessa R. Peltola, A. Jääskeläinen & K. Harjunpää (toim.), *Kieli ja eläin: Vuorovaikutusta ja kielioppia monilajisissa yhteisöissä*, (s. 7–29). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Jääskeläinen, A. (2021). Eläinten omat sanat: Eläimille suunnatut interjektiot ihmisen ja eläimen vuorovaikutuksen osina. Teoksessa R. Peltola, A. Jääskeläinen & K. Harjunpää (toim.), *Kieli ja eläin: Vuorovaikutusta ja kielioppia monilajisissa yhteisöissä*, (s. 133–184). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kasso, T. (2017). Prononimiviittausten uniikkeja aineksia alkuperäissuomessa ja käännöksissä. Teoksessa M. Hallila & L. Sommer (toim.), *Suomalaisen kirjallisuuden ABC: Tutkimus, kääntäminen ja opetus ulkomaisissa yliopistoissa*, (s. 145–169). Uniwersytet Warszawski.
- Kielitoimiston kielioppiopas. (2015). Kotimaisten kielten keskus.
- Kielitoimiston ohjepankki: Passiivi: mikä passiivi on ja missä sitä käytetään? <http://www.kielitoimistonohjepankki.fi/haku/passiivi/ohje/341> [luettu 2.6.2023].
- Kielitoimiston ohjepankki: Verbin persoonamuoto: ja-sana ja eri persoonat. <http://www.kielitoimistonohjepankki.fi/ohje/319> [luettu 3.11.2023].
- KS = Kielitoimiston sanakirja (2022). Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. Päivitetty 10.11.2022 [luettu 2.6.2023]. Saatavissa: <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi>.
- Kolehmainen, L. & Priiki, K. (2023). Hän vai se? Eläinhahmoin viittaavat pronominit käännetyissä ja ei-käännetyissä lastenkirjoissa. Posterit XLIX Kielitieteen päivillä 24.–26.5.2023.
- Koski, L. & Bäcklund, P. (2012) Koiran virka: Susi kaupunkien kaduilla vai ystävä erämaassa? *Alue ja Ympäristö*, 41(2), 22–33.
- Krauthamer, H. S. (2021). *The great pronoun shift: The big impact of little parts of speech*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780367210175>.
- Kurki, T., Siitonen, K., Väänänen, M., Ivaska, I. & Ekberg, J. (2011). Ensi havainnot Satakuntalaisuuspuheesta -hankkeesta. *Sananjalka*, 53, 84–108. <https://doi.org/10.30673/sja.86706>.
- Lahti, E. (2022). Miten luonnon monimuotoisuudesta ja sen uhistä puhutaan yleistajuisissa asiantuntijateksteissä? *Puhe ja kieli*, 42(2), 99–120.
- Laitinen, L. (1995). Nollapersoonat. *Virittäjä*, 99(3), 337–357.
- Laitinen, L. (2005). Hän, the third speech act pronoun in Finnish. Teoksessa R. Laury (toim.), *Minimal reference. The use of pronouns in Finnish and Estonian discourse*, (s. 75–106). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laitinen, L. (2021). He-pronominin käyttö eläimistä. Teoksessa R. Peltola, A. Jääskeläinen & K. Harjunpää (toim.), *Kieli ja eläin: Vuorovaikutusta ja kielioppia monilajisissa yhteisöissä*, (s. 311–394). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lappalainen, H. (2010). Hän vai se, he vai ne? Pronominivariaatio ja normien ristivetot. Teoksessa H. Lappalainen, M.-L. Sorjonen & M. Viikuna (toim.), *Kielellä on merkitystä: Näkökulmia kielipolitiikkaan*, (s. 279–324). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lappalainen, H. & Priiki, K. (2022). Yksilöllisiä valintoja ja kielitaustan vaikutusta – henkilöviitteiset hän-, he-, se- ja ne-pronominit kielielämäkertahaastattelussa. AFinLA-teema (Soveltavan kielitieteilijän sormenjalkia etsimässä: Kielen rakenteet ja niiden käyttäjät Kirsti Siitosen tutkimuksellisinä kiintopisteinä), 14, 259–287. <https://doi.org/10.30660/afinla.111243>.
- Leino, P. (2006). *Hyvää suomea* (4. painos). Otava.
- Lummaa, K. & Rojola, L. (2014). *Posthumanismi*. Eetos.
- Luukkonen, M. (2006). *Hauskaa kielenhuoltoa! Kielenhuollon opas* (3. painos). WSOY.
- Merskin, (2022). She, he, not it: Language, personal pronouns, and animal advocacy. *Journal of World Languages*, 8(2), 391–408. <https://doi.org/10.1515/jwl-2022-0018>
- Mitchell, R. W. (2001). Americans' talk to dogs: Similarities and differences with talk to infants. *Research on Language and Social Interaction*, 34(2), 183–210. https://doi.org/10.1207/S15327973RLSI34-2_2
- Mornement, K. (2018). Animals as companions. Teoksessa C. Scanes & S. Toukhsati (toim.), *Animals and human society*, (s. 281–304). Elsevier.
- Peltola, R. (2018). Interspecies identification in nature observations: Modal expressions and open reference constructions with non-human animate reference in Finnish. *Open Linguistics*, 4, 453–477.

- Pietikäinen, S. & Mäntynen, A. (2019). *Uusi kurssi kohti diskurssia*. Vastapaino.
- Priiki, K. (2016). Puhutun suomen kielioppia ja yksilöllistä vaihtelua. Kvantitatiivinen tutkimus hän-pronominista Kaakkois-Satakunnan nykypuhekielessä. *Sananjalka*, 58, 112–135.
- Priiki, K. (2021). Verkkokeskustelijoiden käsitykset hän- ja se-pronominien norminvastaisesta käytöstä. *Virittäjä*, 125(3), 320–346. <https://doi.org/10.23982/vir.98383>
- Priiki, K. (2023). Pets as family members: Conflicting practices in the use of third-person pronouns to refer to companion animals in written biographical stories in Finnish. *Eesti Ja Soome-Ugri Keeleteaduse Ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics*, 14(3), 107–136. <https://doi.org/10.12697/jeful.2023.14.3.04>
- Publication manual of the American Psychological Association: the official guide to APA style* (7th edition). American Psychological Association. 2020.
- Pälli, P. & Lillqvist, E. (2020). Diskurssianalyysi. Teoksessa M. Luodonpää-Manni, M. Hamunen, R. Konstenius, M. Miestamo, U. Nikanne & K. Sinnemäki (toim.), *Kielentutkimuksen menetelmiä*, (s. 374–411). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SAG = Teleman, U., Hellberg, S. & Andersson, E. (2010). *Svenska Akademiens grammatik*. Svenska Akademiens.
- Scanes, C. (2018). Animal perception including differences with humans. Teoksessa C. Scanes & S. Toukhsati (toim.), *Animals and human society*, (s. 1–11). Elsevier.
- Siitonen, K. (2008). Sävypronomini hän. *Sananjalka*, 50, 87–109. <https://doi.org/10.30673/sja.86682>
- Siitonen, K. (2018). TV-ohjelman dialogi tuo luonnon kotiin. *Sananjalka*, 60, 267–274. <https://doi.org/10.30673/sja.70968>
- Simonen, M. (2021). Koirien aloittamien ulkoileikkien lajienvälisestä ryhmädynamiikasta. Teoksessa R. Peltola, A. Jääskeläinen & K. Harjunpää (toim.), *Kieli ja eläin: Vuorovaikutusta ja kielioppia monilajisissa yhteisöissä*, (s. 97–129). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sirola-Belliard, M. (2016). *Suomen komitatiivi: -ine ja kanssa*. Tampereen yliopisto.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja*. (2022). Kotimaisten kielten keskus. Päivitetty 10.6.2022 [luettu 2.6. 2023]. Saatavissa <https://kaino.kotus.fi/sms/>.
- Sorlin, S. & Gardelle, L. (2018). Anthropocentrism, egocentrism and the notion of Animacy Hierarchy. *International journal of language and culture (From culture to language and back: The Animacy Hierarchy in language and discourse)*, 5(2), 133–162.
- Stibbe, A. (2014). An ecolinguistic approach to critical discourse studies. *Critical Discourse Studies*, 11(1), 117–128.
- Syrjämaa, T. (2020). Neiti Åkerblomin kissa ja suutariperheen Mikko. Kissa perheenjäsenenä 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun Suomessa. Teoksessa T. Räsänen & N. Schuurman (toim.), *Kanssakulkijat: Monilajisten kohtaamisten jäljillä*, (s. 131–157). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tainio, L. (2000). Pariskuntapuhe ja kokemusten rajat. *Virittäjä*, 104(1), 23–45.
- Vihelmaa, E. (2018). Kielen kääntöpuolella. Kuinka tutkia toislaajisten merkkien kääntymistä ihmiskielelle? Lisensiaatintyö. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uef-20190920>
- Vihelmaa, E. (2021). “Muut eläimet”: Toislaajisia, toisenlaajisia, muunlaajisia? Teoksessa R. Peltola, A. Jääskeläinen & K. Harjunpää (toim.), *Kieli ja eläin: Vuorovaikutusta ja kielioppia monilajisissa yhteisöissä*, (s. 31–40). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vilppula, M. (1989). Havaintoja hän- ja he-pronominien käytöstä suomen murteissa. *Virittäjä*, 93(3), 389–400.
- Wills, D. D. (1977). Participant deixis in English and baby talk. Teoksessa C. E. Snow & C. A. Ferguson (toim.), *Talking to children: Language input and acquisition*, (s. 271–296). Cambridge University Press.
- Yli-Vakkuri, V. (1986). *Suomen kieliopillisten muotojen toissijainen käyttö*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.

THE FINNISH PLURAL FORMS *HE* 'THEY', *ME* 'WE' AND THE PASSIVE CONSTRUCTION AS REFERENCES TO HUMAN-ANIMAL PAIRS IN PET STORIES

- Katri Priiki, University of Turku, Finnish and Finno-Ugric Languages, School of Languages and Translation Studies

The article examines three different types of bi-species personal references in biographical memoirs written by people about their companion animals. The stories use the personal pronoun *he* 'they', which in Standard Finnish only refers to humans, the plural first-person forms, e.g. *me* 'we', and the passive verb forms (e.g. *käydään*) to refer to a pair or group of one or more humans and animals of another species. The article contributes to the study of using these reference forms in interaction and to the debate on the linguistic representation of the relationship between humans and other animals. Central to the pronoun references examined is the perception of the pair or group referred to as a closely co-operating unit. The first person plural and passive references are used in the data to denote, as in caretaker speech or couples talk, shared activities, also even when the actual actor is only one of the members of the group.

Keywords: ecolinguistics, Finnish, human–animal relationship, passive, pronouns, texts